Alexandru Philippide la „Viața Românească”

Antonio PATRAŞ

Key words: *vitalism, anthropological linguistics, phonetic principle, thorough criticism, conservative attitude*

Deşi, acum un veac, trecea drept cel mai vestit filolog român, bucurându-se de faima cărturarului care le ştie pe toate, Alexandru Philippide (1859-1933) nu a avut şansa unei posterităţi dispuse să-i recunoască dacă nu „geniul” (vocabula, este drept, s-a uzat!), atunci măcar meritele admirabilelor sale fapte de condei şi de întemeietor de şcoală. Motivele sunt diverse, şi privesc prea puţin conţinutul propriu-zis al lucrărilor ştiinţifice semnate de savantul ieşean. De vină pare să fi fost, mai întâi, omul: incomod, rămas în amintirea multora ca un ins taciturn, orgolios peste măsură, imprevizibil în reacţii, rece ca gheaţa (când nu devenea agresiv) la orice contact nedorit cu semenii; temut şi respectat chiar de adversari, iubit şi înţeles doar de câţiva discipoli.

Desigur, nu pentru cei mulţi a scris Philippide. Dovadă că, în ciuda comportamentului sfidător faţă de vulg (în acord cu preceptul horaţian), Profesorul izbutea totuşi să scape de neagra umoare într-un mediu familiar, în preajma cunoscuţilor sau în sala de curs, singurul loc unde îşi permitea luxul de a fi sincer şi de a-şi duce gândurile până la capăt fără a se simţi stingherit de cine ştie ce prezenţe inoportune. Era, în fond, melancolic. Iar atmosfera sobră din universitate îi convenea de minune, ca să nu mai vorbim de veneraţia cu care-l primea, invariabil, auditoriul. Autoritar, afişa mereu o atitudine severă ce descuraja tentativele de încălcare a protocolului impus de el însuşi cu stricteţe atât în obişnuitele raporturi sociale, cât şi în familie (fiul lingvistului ne-a lăsat mărturii preţioase despre educaţia în spirit spartan primită acasă, cu program strict şi lecţii de elină pe versurile lui Homer).

Magistrul nu admitea să fie contrazis. Manifesta, în consecinţă, un dezinteres complet faţă de opiniile celorlalţi, pe care le combătea totuşi cu prea mult aplomb, când erau în joc lucruri grave, ca să punem asemenea reacţii doar pe seama unei predispoziţii de moment sau a unui comportament strategic, menit să-l facă invulnerabil şi să-i panseze orgoliul. Şcolit în Germania, unde va fi prins gust pentru disciplină şi studiu temeinic, Philippide îşi modelase caracterul după exemplul auster al stoicilor – ceea ce explică importanţa majoră pe care el o acordă, în scris şi în viaţă deopotrivă, valorilor etice, singurele în măsură să conducă mintea pe calea dreaptă. Avea un adevărat cult pentru sinceritate, elogiată în repetate rânduri ca o virtute aristocratică, semn de elevaţie spirituală şi de independenţă. Astfel, încredinţat fiind că adevărul trebuie să iasă la lumină cu orice preţ, Profesorul

„Philologica Jassyensia”, Anul V, Nr. 1 (9), 2009, p. 79–88

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

mergea cu sinceritatea adesea peste limitele admise, într-un mod lipsit de menajamente, care i-a creat destule necazuri şi un renume nu tocmai bun în societate (unde ipocrizia elegantă, minciuna cu stil sunt ţinute la mare preţ).

Neîncrezător în virtuţile maieutice ale dialogului, Philippide nutrea convingerea că schimbul de idei, conversaţia intelectuală (soi de pălăvrăgeală mai cu pretenţii) te poate deruta, strecurându-ţi parşiv, în suflet şi în minte, nenorocitul microb al îndoielii şi al neîncrederii în forţele proprii. Iar îndoiala duce la tot felul de relativizări bizare, la scepticism, atitudine exhibată de către literaţi ca un nobil stigmat, dar inacceptabilă, sinucigaşă la un savant pursânge.

Aşa se explică distincţia tranşantă pe care o formulează cu diverse ocazii Philippide între ştiinţă (operă a spiritelor virile, atinse de patima cunoaşterii) şi literatură, poezie în special (îndeletnicire întru totul neserioasă, captând devotamentul facil al făpturilor cu suflet sensibil şi minte puţină). Şi înverşunarea cărturarului este cu atât mai grozavă cu cât, în juneţe, s-a lăsat el însuşi vrăjit de glasul seducător al muzelor, spre a constata mai apoi cu tristeţe că aceleiaşi ispite i-a dat curs, căzându-i victimă, unicul său fiu (rafinatul poet i-a moştenit, pe lângă ilustrul nume, doar temperamentul – nu şi ambiţia de savant). Or, ştiinţa cere devotament absolut şi o voinţă de fier, capabilă să ţină în frâu dezordonatele porniri ale eului – de unde şi necesitatea ca discipolii autentici să fie selectaţi cu grijă, printr-o pedagogie aspră, de la cea mai fragedă vârstă.

Studiul temeinic, disciplinat, te scapă complet de iluzii, obnubilându-ţi curiozitatea faţă de oameni, fiinţe îndeobşte josnice sau, oricum, superficiale, chiar şi atunci când sunt de bună credinţă (de la Iorgu Iordan aflăm că Profesorul suferea de „mizantropie şi scepticism” (Iordan 1969: 26) – boli grele, este drept, dar nu incurabile!). Numai consecvenţa cu sine şi entuziasmul lucid, creator de idei, consacră pe adevăratul exemplar de elită care este savantul.

Din păcate, „cum e ţara aşa şi savantul” (Philippide 1907a: 237), afirmă cu amărăciune Philippide, după ce constată nivelul precar, de jalnică improvizaţie, al aşa-numitelor „instituţii ştiinţifice” din societatea noastră. Dezastruoasa stare a naţiunii s-ar datora în mare parte nefastei influenţe franceze (crede filologul ieşean, dimpreună cu o întreagă generaţie de intelectuali ieşită din mantaua Junimii). Remediul: un strop de sânge prusac în gena morală a neamului, moleşită de invazia mofturilor pariziene.

Cum nu-i plăcea să fie simplu spectator, magistrul îşi propusese să transforme universitatea într-o instituţie serioasă, după modelul şcolii germane, pentru care nu găseşte decât cuvinte de laudă. Ca atare, în amfiteatrul unde obişnuia să oficieze, studenţii învăţau să urmeze obstinat lucrarea dreaptă a spiritului ce se cuvine ferit cu orice preţ de compromisurile murdare, de vulgarul frecuş cu societatea. Philippide lansa, *ex cathedra*, îndemnuri de felul acesta:

> Decât, ce folos să umbli prin această lume cu căluşul în gură de frica unor oameni tot aşa de slabi ca şi tine? Nu-i de ajuns că ne temem la tot pasul de fulgerele cerului să nu ne trăsnească, de ape să nu ne înece, de focuri să nu ne ardă, de boli să nu ne omoare? Macar atîta mîngîiere să avem şi noi, că un gînd care ne-a venit, avere de D-zău nouă dată şi de noi nedespărţită, să-l arătăm curat şi altora, nepătat de linguşire şi de minciună (Philippide 1984).

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

Nu este un neadevăr să spunem că intransigența morală a profesorului de la Iaşi, care vedea în ştiință o şansă de „perfecționare a omului” (Philippide 1907c: 427), ar fi trebuit să-i aducă un prestigiu mult mai durabil decât acela de corifeu provincial şi extravagant, cu pretenții nejustificate – imagine defavorabilă, colportată în mediul academic ani la rând, din motive precumpănitor ideologice. Câte o piatră pe mormântul lui Philippide a pus fiecare, prieten sau duşman (pe timpul vieții numai Sextil Puşcariu fiindu-i un adversar pe măsură), ca să nu amintim şi de urmaşii nevrednici ce au contribuit la gestionarea frauduloasă a trecutului cultural. Desigur, pretextul marginalizării lui Philippide s-a găsit chiar în opera sa, consultată azi mai mult ca obiect de muzeu, şi pe care numai câțiva lingvişti au avut curajul să o aprecieze drept remarcabilă. Apoi (fapt semnificativ!), monumentala lucrare *Originea românilor* n-a fost încă reeditată, ipoteza genezei sud-dunărene a poporului nostru stârnind de-a lungul vremii indignarea naționaliştilor ignari de toate speciile posibile, cum şi dezaprobarea radicală, fără pic de nuanță, a filologilor incapabili să treacă peste idiosincraziile proprii sau peste inevitabilele prejudecăți etniciste. Ştiința nu se face însă cu sentimente. Nici măcar patriotice. Or, în afara celor câțiva lingvişti (majoritatea ieşeni) care, în cunoştință de cauză, se revendică de la opera lui Philippide, s-ar cuveni poate, măcar în ceasul al doisprezecelea, să se pronunțe şi specialiştii de la Academie sau de la celelalte centre universitare din țară, cu opinii neîntunecate nici de afect, nici de ignoranță.

Până atunci, cred că de o mai largă receptare s-ar bucura personalitatea şi opera filologului ieşean dacă un editor isteț, uitând pentru o clipă gândul câştigului imediat, ar aduna într-o carte paginile sale de publicistică, extraordinar de savuroase stilistic şi scrise cu un nerv polemic rar întâlnit.

Prea independent în toate spre a accepta servitutea vreunei doctrine, Philippide a fost un gazetar de elită, cu idei şi verb pe măsură, numărându-se printre cei mai lucizi critici ai epocii sale şi ai „răului românesc” în genere (asta explică în parte, am spus-o deja, tristețea destinului său postum). Individualist ireductibil, în ciuda influențelor diverse care i-au modelat personalitatea, profesorul de la Iaşi se plasează pe o poziție singulară în epocă, undeva la interferența – dar şi deasupra –curentelor ce-şi disputau pe atunci întâietatea. Aşa se explică aparența de mixtură foarte originală a gândirii lui Philippide, care împacă tot soiul de nuanțe doctrinare, în mod normal ireconciliabile. Astfel, peste o doză masivă de junimism se adaugă, în straturi amestecate, puțin umanitarism de culoare socialistă, puțin naționalism cu iz sămănătoristo-poporanist, aşadar conservatorism, liberalism, socialism, totul asezonat din belşug cu numeroase ingrediente de sursă germană. Şi totuşi, dincolo de contradicțiile menționate, impresia globală rămâne aceea de unitate şi consecvență, fapt ce conferă scrisului savantului ieşean o indiscutabilă autoritate – nu doar ştiințifică, ci şi morală.

Spre exemplu, când face analiza etnotipului românesc, Philippide nu devine deloc pătimaş, după cum se obişnuieşte. El evită, salubru, speculația de tip rasial-metafizic, cu inevitabilul jargon naționalist-oracular. Maladia este localizată, în spiritul observațiilor lui D. Drăghicescu, probabil cunoscute[1], cu precădere la nivel social, în prezentul decăzut, cinic, şi nu în fibra noastră ancestrală, în mentalitatea şi

[1] *Din psihologia poporului român* apare în 1907.

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

năravurile caracteristice unui popor (au spus-o mulţi alţii) cu vocaţia supravieţuirii în sânge, sănătos, sceptic, deştept şi cuminte. Pentru asemenea venerabilă ginte, învăţată să trăiască de milenii în pace cu natura şi bunul Dumnezeu, aşa-numitele „binefaceri" ale civilizaţiei moderne se dovedesc de-a dreptul neavenite, simple „forme goale" manevrate în propriul interes de câţiva oligarhi cu simţ practic şi adoptate apoi cu entuziasm de burtăverzime. Numai ţăranul, talpa ţării, continuă să-şi păstreze nealterat fondul sufletesc genuin, departe de zgomotul lumii dezlănţuite şi de mizeria ce colcăie la oraş (mediu fetid, unde Occidentul îşi aruncă gunoaiele).

Când critică societatea românească modernă (creaţie a burgheziei), Philippide se situează, clar, de partea conservatorilor, urmând îndeaproape atitudinea şi verbul lui Maiorescu, la care adaugă, în maniera-i caracteristică, un plus de culoare:

> Adunări legislative, presă liberă şi independentă, universităţi, academii, curţi care de care mai înalte, întruniri electorale, credite, bănci, whig şi tory, socialişti, radicali, mode, apoi o droaie de funcţionari publici... Cine vrea, să vină! Şi cine a venit? Advocaţii s-au improvizat filologi, paiaţii geometri, şi în mijlocul acestei holote („gloate") conducătorii, oameni patrioţi şi vrednici s-au perdut, precum s-ar perde o picătură de miere într-o mare de amărăciune. Şi s-a făcut atunci deasupra românilor uimiţi un nor de forme goale şi hipocrite, care-i împedecă şi pînă astăzi de a-şi da socoteală în ce stare adevărată se găseşte. (Philippide 1893: 291).

Ca orice moldovean cultivat, Philippide ţine să-şi exprime şi el oroarea faţă de Bucureşti, Capitala României moderne, în care vede izvorul tuturor relelor. Parlamentul îi face o impresie deplorabilă (adunătură de „ciocli mizerabili"). Nici Academia n-ar fi altceva decât o imitaţie pripită a instituţiilor de prestigiu din Occident, viciată de impostură şi improvizaţie. O formă goală, bineînţeles, sub paravanul căreia dospeşte ca o cocă moale şi grasă dorinţa de grabnică procopsire, fără nici un strop de entuziasm pentru austerele mângâieri ale filozofiei:

> Arată-mi un singur autoraş, care să nu fi scris o prostie cît de mare, şi care să nu fi fost membru al Academiei Române, dacă nu chiar activ, dar măcar corespondent?... Şi din cîte nu te înfrupţi!... Primeşti plată pentru asistarea la şedinţe (40 de lei de şedinţă, dacă eşti din provincie, drumul gratis, la Academie, ceai şi chifle, ceea ce te dispensează, dacă eşti sobru, de unul din prînzuri, vreo 70 de şedinţe pe an...; pe la părăzi te pun tot în frunte, mă rog, mandarin de prima clasă. (...) Şi ia gîndeşte-te. Dacă cumva se întîmplă vreodată să fii deodată şi profesor universitar, şi membru al Academiei, şi cu recompensă naţională, şi cu premii de la Academie, apoi nu-i mai bine să fii savant decît orice altceva în ţara asta? (Philippide 1907c: 425).

La un moment dat (vezi articolul intitulat *Idealuri*, publicat în două numere din „Convorbiri literare", 1892–1893), Philippide intră în disputa contra socialiştilor de la „Contemporanul" şi combate pe Gherea, piaza rea a „olimpianului", de pe poziţia aceleiaşi estetici idealist-metafizice care scotea arta din orizontul determinărilor sociale şi al dezideratului etic. Argumentele filologului ieşean nu sunt nici pe departe invulnerabile, vădind mai curând o foarte mare abilitate sofistică, agrementată cu lecturi menite să intimideze. Concluzia – literatura este amorală şi lipsită de utilitate socială, adresându-se unui public restrâns de cunoscători, capabili de emoţii impersonale –, formulată în termeni mult prea tranşanţi, rămâne, de asemenea, discutabilă. Merită semnalat însă aplombul polemic, cu adevărat

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

extraordinar, căruia îi datorăm câteva pagini antologice de pamflet social (vezi seria de articole cu titlul *Specialistul român*, publicate peste ani în „Viața românească”).

În ciuda coincidențelor doctrinare, apropierea de junimiști se dovedește (am văzut) întâmplătoare, fără consecințe de durată în gândirea filologului ieșean. Philippide opune prezentului decăzut inimoasa lucrare a înaintașilor, pe care-i elogiază în maniera lui Eminescu din *Epigonii*: Laurian, Papiu Ilarian, Cipariu, Asachi, Săulescu, Kogălniceanu, Pumnul erau „oameni, unii mai învățați, alții mai puțin învățați, unii mai inteligenți, alții mai puțin inteligenți, însă toți *voiau sincer să ştie*, doreau să capete cunoștințe nu pentru a spărie pe alții, ci pentru hatîrul cunoştințelor acelora înseş” (Philippide 1907b: 238–239). Atacul nu-l cruță nici pe Maiorescu, devenit, prin contrast, tipul intelectualului vanitos, cu succes în societate, agentul cosmopolit, implicat în politică, campionul formelor fără fond:

> Învățatul de astăzi citește toate noutățile. Cipariu nu voia să știe de aceasta. Şi pe vremea aceea era în vogă o lucrare (astăzi complect răsuflată și care chiar de la capul locului n-a avut mare valoare) a lui Max Müller, *Lectures on the science of language*. Şi leader-ul formei goale [Maiorescu] îl acuza pe Cipariu că nu e în curent cu știința și că n-a citit pe Max Müller. *Habar n-am cine-i acela* – a răspuns Cipariu – *şi nici nu vreau să ştiu cine-i*. Halal să-ți fie, Cipariiu, D-zeu să-ți hodinească sufletul cu drepții! Ai fost un om mare. (Philippide 1907a: 230–231).

E limpede, aşadar, că Philippide a intrat în cercul de elecțiune al Junimii ca orice tânăr intelectual din epocă, dornic să cunoască aşa-numita lume bună şi să cultive relații profitabile cu oameni de seamă, dispuși să ofere ajutor talentelor în formare. Ulterior, după numirea sa la catedra universității din Iaşi, când îşi câştigă dreptul de a avea opinii personale, se delimitează de junimism, dar mai cu seamă de junimismul politic decât de conservatorismul estetic al doctrinei maioresciene (apropriată, de la bun început, prin afinități de gust şi sensibilitate). Dealtfel, deşi se înscrie în partidul liberal (în 1902, la îndemnul lui Stere), Philippide păstrează cu junimiştii, mai ales cu Maiorescu, relații amiabile, chiar prietenești. Politicul nu era decât o afacere ca oricare alta, pentru care Profesorul nu înțelegea să-şi pună conştiința la mezat. Consecvența cu sine i se pare bunul cel mai de preț, dincolo de „idei” şi nuanțe.

În spiritul aceleiaşi consecvențe etice judecă Philippide societatea burgheză, ca un conservator (ca şi Ibrăileanu, mai mult prin temperament decât prin doctrină), într-un mod apropiat de vehemența discursului eminescian, dar din alt unghi decât cel politic, şi anume după criteriile maximaliste ale moralei clasice, enunțate de Aristotel în *Etica nicomahică.* Aici ni se revelează de fapt, în toată splendoarea, temeiul moral pe care filologul ieşean şi-a construit personalitatea:

> Prietenia cea solidă face puterea unei nații şi, cu toată părerea de rău, trebuie să fac în această privință iar aprecieri nefavorabile asupra pantalonarilor din tîrgurile românești. Căci despre țărani nu pot vorbi, pentru că nu-i cunosc. De cînd cunosc eu covrigari (ciocoi) în țara aceasta, precum funcționari, meseriaşi, învățători, institutori, profesori, avocați, medici, magistrați, deputați, miniştri etc., n-am constatat existența a doi prietini. [...] Prietinul, la noi, cumu-i întorci spatele, îți dă cu tifla. În casă-ți intră cu gînd să te spioneze, să te înşele, să-ți împrumute bani, să te linguşească în vederea vreunui profit etc. Pe drum te oprește să-ți propună vreo afacere păgubitoare, căci este invidios şi totdeauna crede că ai ceva mai mult decât dînsul. Din cauza aceasta,

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

> lipseşte complet spiritul de asociere şi de încredere. Oricît de cinstită va fi vorba pe care vei spune-o, fiecare crede că e spusă cu vreun gând ascuns, de tragere pe sfoară... N-am auzit niciodată despre cei absenţi o vorbă bună... Cînd te găseşti, din întîmplare, în mijlocul unor asemenea apreciatori, de pildă în foyerul teatrului ori în cancelaria şcoalei, te apucă groaza, pentru că îndată ce vei întoarce spatele, toate gurele vor începe să latre (Philippide 1909: 26).

Indiferent de adevărul sau falsitatea ei, credinţa că valorile morale îşi găsesc expresia cea mai caracteristică la nivel social în cultul prieteniei înlătură pe deplin ipoteza mizantropiei lui Philippide, care a fost, iată, un veritabil aristocrat, iubitor de oameni şi de toate frumuseţile vieţii. Cu gândul la acest sens al prieteniei va fi scris şi Carmen-Gabriela Pamfil cartea domniei sale[2] (dedicată „colegilor mei", *i.e.* cercetătorilor de la Institut), al cărei scop declarat este îndemnul la solidaritate adresat oamenilor de cultură în general şi intelectualilor ieşeni în special. Pentru că aici, la Iaşi, s-a făcut prea puţin memoria ilustrului filolog, deşi dacă n-ar fi fost el nu s-ar mai vorbi astăzi de tradiţie, de o „şcoală lingvistică ieşeană".

Or, Philippide era mândru că locuieşte undeva, departe de forfota Bucureştiului, în fosta capitală culturală a ţării, a cărei glorie de pe vremea Junimii spera să o reînvie. Şi, nu după mult timp, a izbutit, adunând an de an în jurul său pe cei mai buni studenţi, profesori, scriitori, artişti (chiar pe Zarifopol era să-l aducă la un moment dat la universitate, ca profesor de literatură franceză). Ibrăileanu şi echipa de la „Viaţa românească" au fost, de asemenea, tot creaţia lui Philippide, se pare într-o mult mai mare măsură decât lasă să se înţeleagă istoria literară[3]. Profesorul a impus la revista ieşeană nu doar ortografia, apărată de comilitoni ca un semn distinctiv, în răspăr cu directivele de la „centru", cu „reformele" mai mult sau mai puţin aberante ale Academiei.

Opţiunea pentru simplitate în scriere (principiul fonetic) nu este decât o consecinţă a concepţiei sale organice, cu largă deschidere antropologică, potrivit căreia naturaleţea (şi derivatele ei: autenticitatea, sinceritatea, spontaneitatea, firescul) trebuie să constituie axul central al întregului sistem de valori, reflectându-se deopotrivă în limbă, morală, societate şi artă. Prin urmare, aici şi-ar putea găsi izvorul reflecţiile lui Ibrăileanu din *Privind viaţa*, precum şi preferinţa binecunoscută a criticului pentru romanul realist, de „creaţie".

Reflecţiile din *Privind viaţa* schiţează imaginea cea mai austeră şi sistematică a gândirii lui Ibrăileanu, îndeosebi pe latura etică, dar nu numai. Cele mai multe dintre ele conţin cugetări ce pun în lumină o viziune complexă despre natura umană, percepută în toate ipostazele, de la nivelul pur biologic la cel psihologic, etic, social şi metafizic. Nici ideea estetică nu este ignorată, însă Ibrăileanu refuză să acorde artei un statut autonom, de sine stătător, invocând mereu caracterul ei „tendenţionist".

[2] Pamfil 2008: 6–7: „Pentru că Institutul nostru poartă numele fondatorului Şcolii lingvistice ieşene, sîntem primii datori să-I cunoaştem şi totodată să punem în lumină momentele importante din viaţa şi, îndeosebi, aspectele esenţiale din activitatea ştiinţifică a lui Alexandru Philippide. [...] Prezentarea de faţă se doreşte, în acelaşi timp, şi o invitaţie adresată filologilor români, oriunde ar activa ei, prin care li se propune reluarea lecturilor şi meditaţiilor asupra operei lui Philippide, în perspectiva creării unui climat nou, de solidaritate culturală, la care îndemna, în anii din urmă, G. Ivănescu".

[3] Carmen-Gabriela Pamfil atribuie observaţia lui I. Oprişan, care ar fi sesizat, primul, apropierea lui Philippide de „Viaţa românească" (vezi Pamfil 2008: 59; şi Oprişan 1986: 10).

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

Cu adevărat, criticul nu integrează esteticul doar aşa, ca pe un element printre altele, în sistemul său de valori, şi nu îl înţelege nici, în felul lui Kierkegaard de pildă, ca pe un stadiu pregătitor, preliminar, al desăvârşirii spirituale. Mai mult decât o simplă etapă sau realitate de sine stătătoare, fie aceasta oricât de elevată, Ibrăileanu gândeşte esteticul în sens instrumental, ca pe o funcţie ce ajută la unificarea tuturor celorlalte aspecte ale reflecţiei despre om într-o nuanţată şi originală antropologie artistică. Dezideratul „criticii complecte”, la umbra căruia se elaborează viziunea aceasta totalizatoare, subliniază cât se poate de clar importanţa fiecărui element al întregului.

În concepţia lui Ibrăileanu, arta se adresează, în primul rând, simţurilor, acestea trimiţând apoi datele culese de percepţie intelectului, care le prelucrează:

> Ideile, remarcă moralistul, sunt flori crescute pe tulpina sentimentului, care-şi are rădăcina în instinct. Numai vremea sau o criză puternică sufletească, slăbind, întărind ori modificând instinctul şi sentimentul, pot schimba ideile (Ibrăileanu 1966: 209).

Până aici, nimic neobişnuit, original. Mult mai interesant este faptul că, dintre toate simţurile, singurul de care criticul leagă funcţia estetică şi pe cea cognitivă este văzul. Se ştie, de la Aristotel la Hegel o prestigioasă tradiţie a privilegiat văzul şi auzul ca singurele simţuri care ar avea un rol în cunoaştere. Ibrăileanu exclude pe cel de-al doilea, pe motiv că este prea confuz şi ambiguu, prea înrădăcinat în afectivitate. Pentru autorul *Spiritului critic în cultura românească* ochiul devine, astfel, un atribut al virilităţii, organ vital în lupta pentru trai, dar şi un soi de mediator între lumea conceptelor şi realitatea fenomenală, între idee şi imaginea ei „tradusă”. Iar privirea – o metaforă a existenţei şi artei deopotrivă, cheia de boltă a concepţiei sale antropologice.

Iată fragmentul pus de Ibrăileanu ca o concluzie la sfârşitul volumului său de reflecţii:

> Nu te certa cu viaţa. Nu fi o fiinţă abstractă! Frecventează societatea, petrece, glumeşte, joacă cărţi, bea, ia-ţi o amică, ori, dacă nu se mai poate, fă ceea ce se zice că făcea Sainte-Beuve cu personalul de serviciu de sex. Nu te certa cu viaţa, nu face pe cimpanzeul abstract! (Ibrăileanu 1966: 233).

Dar acceptarea „legilor vieţii”, în linia cunoscutei zicale despre robusta sănătate asinică, nu intră în concepţia etică a lui Ibrăileanu decât ca punct de plecare. Pentru că eticul nu începe decât de la celălalt capăt, al punctului de sosire, adică. Trebuie totuşi subliniată importanţa pe care o acordă Ibrăileanu vieţii ca valoare în sine, menită să justifice toate celelalte valori, inclusiv pe tărâmul aparent arid al filologiei.

De aceea probabil, şi nu fără îndreptăţire, vorbea G. Ivănescu despre o „adevărată direcţie lingvistică antropologistă” (Ivănescu, *apud* Carmen-Gabriela Pamfil 2008: 184) specifică şcolii ieşene, motivată prin faptul că Philippide descoperă cauzele schimbării limbajului deopotrivă „în fizic şi în psihic” (Ivănescu, *apud* Carmen-Gabriela Pamfil 2008: 121), fără a privilegia un singur aspect. Astfel, interesul arătat nivelului „fonetic”, articulaţiei sunetelor, vizează depăşirea schematismului abstract al diverselor curente de gândire (de tip structuralist, formalist) în sensul unei reflecţii cuprinzătoare, organiciste, care să nu se desprindă cu totul de viaţă. Limba nu este numai un sistem de semne convenţionale (cum s-a tot spus, de la Saussure încoace), ci şi cuvânt viu, „vorbire” ancorată în imprevizibilul realităţilor concrete. Înţelegând deci limba ca expresie complexă a naturii umane, Philippide integrează literatura într-un sistem de raporturi care

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

privilegiază îndeosebi „conținutul”, „tendința” (determinată de factori precum timpul, apartenența etnică, mentalitatea, mediul social, psihologia individuală etc.). Prin „tendință” filologul desemnează, ca şi Ibrăileanu, nu atât „ideologia”, cât personalitatea artistului, figura spiritului creator reflectată în operă.

Nu este vorba, aşadar, de influența lui Gherea, cum s-ar putea crede la o primă vedere, ci de alte surse, eterogene, topite însă într-o sinteză originală, ce prefigurează „teoria lui Ibrăileanu şi chiar a lui M. Dragomirescu despre literatură”. Observația îi aparține tot lui G. Ivănescu, elevul pe care Carmen-Gabriela Pamfil îl consideră, just, demn de vecinătatea magistrului[4]. Credem totuşi că, mai mult decât Dragomirescu, care continua linia maioresciană în estetică, în sensul idealismului metafizic de sursă germană, disociind net personalitatea empirică de cea artistică, de Philippide şi Ibrăileanu, cum şi de ceilalți „viețişti”, se apropie mai mult D. Caracostea, cel din *Personalitatea lui Eminescu* şi din studiile de critică genetică.

Prin urmare, exploatarea inteligentă a detaliului biografic cu miez, la care recurge adesea autorul *Spiritului critic...*, nu este totuna cu biografismul îngust, modelat de o logică strict deterministă – metodă dezavuată deopotrivă de Ibrăileanu (vezi precauțiile din prefața de la *Adela*) şi de profesorul său. Mai mult, dacă este adevărată afirmația lui G. Ivănescu, potrivit căreia lingvistica antropologică a lui Philippide reprezintă „o sinteză mai cuprinzătoare decât toate cele din trecut şi de azi”, deoarece „explică limba prin om în integralitatea lui, fizic şi spiritual” (Pamfil 2008: 187) – oare nu se apropie şi autorul *Spiritului critic în cultura românească*, prin pledoaria sa pentru „critica complectă”, de idealul unei asemenea cuprinzătoare sinteze?

Într-adevăr, fără a deveni fanaticul unei anumite metode, cum s-a crezut adesea, Ibrăileanu era conştient de complexitatea axiologică a operei de artă, pe care găsea de cuviință să o ilustreze, comprehensiv, printr-o „critică complectă”, ideal dibuit din tinerețe şi asumat mai apoi în deplină cunoştință de cauză:

> Critica literară – afirma într-un articol, sugestiv intitulat, *Greutățile criticii estetice* – este un tot. Critica estetică, critica psihologică, critica ştiințifică etc. sunt părțile acestui tot. (...) Psihologia, sociologia, estetica sunt numai instrumente de analiză. Sunt mijloace, şi nu scop. Altfel, n-ar mai fi vorba de critică literară, ci de psihologie şi sociologie pe baza literaturii (Ibrăileanu 1977: 284).

Ibrăileanu ajunge să formuleze apoi o foarte interesantă teorie a personalității (Piru 1971: 343-344)[5] care stă la baza sistemului său critic. Pentru criticul de la Iaşi, „realismul” („creația”) este o formă de „energetism”, şi nu un simplu curent literar. Iar orice operă izbutită estetic exprimă de fapt personalitatea artistului, concepția sa, şi nu poate fi decât „realistă”.

În sfârşit, semnalăm în treacăt şi contribuția foştilor elevi ai lui Philippide la ambițiosul proiect de Dicționar al Limbii române, la care echipa de la Iaşi a lucrat ani buni, cu rezultate absolut remarcabile. Lucrarea fusese comandată de Academie prin intermediul lui Maiorescu, adversar mai vechi al etimologismului latinizant, ca şi filologul ieşean. Din păcate, proiectul va fi abandonat din cauza depăşirii termenului prevăzut inițial în contract. N-au lipsit nici neînțelegerile, momentele

[4] Vezi capitolul final: *A. Philippide şi G. Ivănescu – corifeii Şcolii lingvistice ieşene*, în Pamfil 2008: 183–195.

[5] Vezi şi Patraş 2007.

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

tensionate, consemnate în câteva extrem de instructive pagini epistolare. Academia şi regele voiau un dicționar obişnuit, funcțional, redus la esență; Philippide, în schimb, intenționa să trateze exhaustiv lexicul limbii noastre şi să dea „un Littré al românilor” – ambiție exorbitantă, pe măsura utopicului proiect al lui Hasdeu din *Magnum Etimologicum*, de care ar fi trebuit să se delimiteze. Colaborarea încetează după zece ani de lucru intens (materialul rămas poate fi consultat astăzi la Biblioteca Academiei din Iaşi), în urma refuzului radical al filologului ieşean de a aplica „principiile puriste de selectare a neologismelor” recomandate de Comisia Dicționarului.

Menționăm, la final, şi un fragment dintr-o scrisoare în care savantul îşi exprima, excedat de munca suplimentară de supraveghere, părerea sinceră față de pregătirea propriu-zis ştiințifică a colaboratorilor săi:

> G. Ibrăileanu, ca oricare bun român, ştie numai franțuzeşte. De altfel, de breasla lui este filozof şi s-a făcut profesor de româneşte aşa, de ocazie. Cursurile mele de filologie nu le-a ascultat, elevul meu n-a fost, chiar să citească cu chirilic acum de curând a învățat, şi încă nu ştie bine. I. Popovici ştie franțuzeşte, latineşte şi puțin greceşte. C. Botez ştie destul de bine franțuzeşte, nemțeşte, inglizeşte, dar, ca şi Ibrăileanu, este filozof de breaslă şi tot aşa de străin de studiile filologice (Philippide, *apud* Pamfil 2008: 96 – *Scrisori către Ion Bianu*, III, p. 334).

Cu toate acestea, în urma lucrului la „Dicționar” Ibrăileanu pare să-şi fi însuşit cu asupra de măsură deprinderile necesare acreditării oficiale în breasla cercetătorilor de elită – dovadă acribia documentară din *Spiritul critic...* şi, mai ales, acuratețea filologică a demersului său de editor al poeziilor lui Eminescu, calitate în care a ținut să restabilească variantele originare ale vocabulelor utilizate, cu fonetismul moldovenesc văzut, foarte convingător, ca opțiune a poetului însuşi. Astfel, în spiritul naturalismului lingvistic şi al concepției mai generale împărtăşite de „viețiştii” ieşeni, lui Ibrăileanu îi revine meritul de a fi curățat textul eminescian de hipercorectitudinea impură a filologilor spre a-i reda prospețimea inițială, de creație bună, rea, cum va fi fost cazul, dar cu blazonul intact. Şi tot din mantaua lui Philippide a ieşit probabil, în forme mult mai pretențioase decât cele ilustrate de autodidactul Gherea, idealul unei critici „ştiințifice”, care să se opună impresionismului inflaționist teoretizat şi ilustrat cu succes, în epocă, de E. Lovinescu, adversarul neîmpăcat de la Bucureşti. Nu trebuie uitată nici contribuția ştiințifică a lui Ibrăileanu în domeniul lingvisticii propriu-zise, evidențiată de G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii limbi române literare*, şi nici importanța sintezelor istoriografice din cursurile universitare ale profesorului ieşean.

E limpede: la „Viața românească” marele filolog n-a fost un musafir oarecare. Iată un motiv în plus spre a-i aduce, cu entuziasm primenit, cuvenita reverență.

Bibliografie

Ibrăileanu 1966: G. Ibrăileanu, *Adela. Privind viața. Amintiri din copilărie şi adolescență*, Prefață de Constantin Ciopraga, Editura pentru Literatură.

Ibrăileanu 1977: G. Ibrăileanu, *Greutățile criticii estetice*, în vol. *Opere,* V, Ediție critică de Rodica Rotaru şi Al. Piru, Bucureşti, Editura Minerva.

Iordan 1969: Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide*, Editura Ştiințifică, Bucureşti.

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)

Oprişan 1986: I. Oprişan, *Un mentor din umbră al „Vieţii româneşti": Alexandru I. Philippide*, prefaţă la vol. *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva.
Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, Bucureşti, Editura Litera Internaţional.
Patraş 2007: Antonio Patraş, *Ibrăileanu. Către o teorie a personalităţii*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.
Philippide 1893: Alexandru Philippide, *Idealuri*, II, în „Convorbiri literare", An XXVII, nr. 4, p. 291.
Philippide 1984: Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii*, în vol. *Opere alese*. *Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil. Studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, Editura Academiei.
Philippide 1907a: Alexandru Philippide, *Specialistul român (III)*, în „Viaţa românească", II, vol. IV, p. 229–238.
Philippide 1907b: Alexandru Philippide, *Specialisul român (IV),* în „Viaţa românească", II, vol. IV, p. 238–242, 448–424.
Philippide 1907c: Alexandru Philippide, *Specialistul român (V),* în „Viaţa românească", II, vol. IV, p. 424–431.
Philippide 1909: Alexandru Philippide, *Un specialist român la Lipsca (I)*, în „Viaţa românească", IV, vol. XV, p. 26.
Piru 1971: Al. Piru, *G. Ibrăileanu (Viaţa şi opera)*, Ediţia a treia, Bucureşti, Editura Minerva.

Alexandru Philippide at "Viaţa românească" Literary Review

Alexandru Philippide played a crucial role in "Viaţa românească" Literary Review. He was Ibrăileanu's mentor to whom he induced a very pregnant aesthetic and ideological conception. He enforced not only the orthography of the literary review (considered as a particular sign of the grammar school from Iaşi), but also a specific conservative attitude in direct lineage to "Moldavian criticism", as a kernel concept of Ibrăileanu's theory. His option to simplify Romanian writing, according to the phonetic principle was but a consequence of his wider anthropological and organic thinking system. Built around a vitalistic perception of the universe, his linguistic system blends together general moral values such as authenticity, frankness and unaffectedness mirroring themselves, in their turn, at all levels of human knowledge: ethics, society and art. These are also the pillars of Ibrăileanu's moral reflection in his book entitled *Privind viaţa* ("Watching at Life"). Perhaps Philippide influenced the critic when he underlined the importance of Realism or the overemphasized formula of "thorough criticism". Understanding language as an immediate expression of human nature, Philippide, as well as his pupil, rejects formalism and art for art's sake and prizes the content of literary craft, the ideatic nucleus, called by Constantin Dobrogeanu Gherea, "tendency".

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi
România

BDD-A892 © 2009 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:27 UTC)